

A study of driving components influencing the development of urban tourism in Tabriz based on future studies

Masoud Haghlesan¹

1- Assistant Professor, Department of Architecture and Urban Planning, Ilk.C., Islamic Azad University, Ilkhchi, Iran.

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Article type: Research Article Received: 2025/03/09 Accepted: 2025/10/04 pp: 157- 176 Keywords: Influential Drivers; Tourism Development; Future Studies; Urban Tourism.	Cities as tourist destinations provide a suitable environment for attracting tourists by offering historical, cultural, artistic and natural attractions. Urban tourism development, as a complex and multidimensional process, requires detailed and forward-looking studies in the field of urban planning and urban management. By using futures research methods, it is possible to identify the social, economic and technological trends and changes that affect the tourism industry. This research studied the drivers affecting the development of urban tourism in Tabriz and conducted this analysis using futures research approaches. In this regard, several components that can contribute to the growth and prosperity of tourism in this city were studied, and qualitative results showed how these components can, together, lead to the creation of a sustainable and dynamic tourism ecosystem. Also, considering global trends and local needs, the efficiency and impact of these components on tourism development were examined. To conduct this research, first, four components were extracted as the main components in the economic, social, environmental and physical aspects, and then the driving factors were identified using the Delphi method. The interaction analysis method in the MICMAC software was used to analyze the data. According to the results obtained, creating appropriate conditions for the development of environmental carrying capacity, land management, training managers, restoring tourism effects, expanding tourism-related spaces, etc., can play a significant role in the development of tourism in Tabriz, and it was concluded that economic components have the greatest impact on the development of tourism in Tabriz. Finally, this study can help decision-makers and urban planners to formulate effective strategies to improve the tourism situation in Tabriz and exploit the potential capacities of this city.

	Citation: Haghlesan, M. (2025). A Study of driving components influencing the development of urban tourism in Tabriz based on future studies. <i>Journal of Geography and Regional Future Studies</i>, 3(3), 157-176. © Authors retain the copyright and full publishing rights. Publisher: Urmia University. DOI: https://doi.org/10.30466/grfs.2025.56037.1095 DOR: https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1404.3.3.9.1
---	---

¹ **Corresponding author:** Masoud Haghlesan, **Email:** Ma.Haghlesan@iau.ac.ir **Tell:** +989149116474

Extended Abstract

Introduction

Urban tourism is one of the most important and complex spatial activities of humans in urban society. According to experts, urban tourism creates a great cultural, social and economic opportunity for global metropolises and capitals, which can play a very effective role in improving the quality of life of citizens in various dimensions. Urban tourism is a part of citizens' leisure time in the postmodern era. Therefore, urban tourism is continuously and sustainably related to leisure time, leisure needs within the city and the surrounding environment. In cities, this industry forms an inseparable part of the multifaceted urban services needed by permanent and non-permanent urban citizens, and therefore, this industry falls within the scope of urban management planning. Today, experience has shown that wherever tourism develops haphazardly and without specific planning and strategy, it creates numerous environmental and social problems, and in the long run, the problems of tourism outweigh its benefits (Heydari Kooshkeno, 2019). Urban tourism, as an economic and social activity, can play a significant role in the growth and sustainable development of cities. For this reason, identifying and analyzing the effective components in this area is of particular importance. Future research in this field can help provide effective solutions for management decisions by identifying future trends, challenges, and opportunities. Ultimately, by considering these components and analyzing them comprehensively, it is possible to achieve sustainable and effective development of urban tourism in Tabriz that not only helps increase income and employment, but also improves the quality of life of citizens. This research aims to answer the question: What are the driving factors that influence the development of urban tourism based on futures studies in the city of Tabriz?

Methodology

This research is of an applied nature and is based on futures-analytical methods. The study is conducted with a combination of documentary and survey methods, and a questionnaire was used to collect data. In the first stage, the factors affecting the driving components of urban tourism development were identified and extracted. This identification was carried out using the opinions of urban planning experts. In the second stage, a targeted questionnaire was used to identify and prioritize the influential components using the Delphi technique, which was distributed among 20 specialists and experts in the field of urban and regional planning. The time horizon of this research is considered to be five

years, from 1403 to 1408. Then, the influential components in tourism development were analyzed using the MICMAC software. This software works in such a way that it enters the variables identified in the first stage into the impact analysis matrix and experts determine the relationship between these variables. After collecting the information, the interaction matrix was prepared in two stages; so that the indicators were placed in its rows and columns. In the present study, the study of the influential driving components in the development of urban tourism based on futures studies in the city of Tabriz has been examined. Considering the specific characteristics of each of the Iranian metropolises, the findings of this study can help urban officials and planners to identify the strengths and weaknesses of the tourism industry and create effective strategies to attract tourists. Furthermore, by considering the rich history and culture of different Iranian metropolises, the results of this study can help design diverse and attractive tourism programs that will not only contribute to the economic prosperity of these cities, but also preserve and introduce the rich culture and history of the country. Finally, by using the experiences and data obtained from this study, other metropolises can achieve models that will improve local tourism and enhance Iran's international position as a reputable tourism destination. This approach can lead to the creation of job opportunities, increased income, and improved quality of life for residents of these areas, ultimately contributing to their sustainable development.

Results and discussion

After ensuring the comprehensiveness of the drivers, in order to identify the influential components in the development of tourism in Tabriz in the future, by obtaining the opinions of experts in the fields of architecture and urban planning, the data was loaded into the MICMAC software, and a structural analysis was performed. The scoring method for the research variables is included in Table 4. The dimensions of the matrix were 36×36, which was arranged in two sections. The degree of filling was "84.10" percent, which indicates that the selected factors have a relatively large impact on each other. Out of the total 1090 evaluable relationships in this matrix, "206" relationships were zero, which indicates that these factors have no impact on each other, and this number accounts for about "18.89" percent of the total matrix. This matrix also shows that the pairwise relationship between "325" factors is relatively weak, "410" factors are medium, "231" factors are high, and "124" factors are potentially affected. Based on the output of the software, the

impact of economic, social, environmental, and physical drivers on the development of urban tourism in Tabriz is relatively stable, and the graph of direct influence of variables indicates that there are direct relationships between the variables.

Conclusion

The present study aims to study the driving factors affecting the development of urban tourism from an economic, social, environmental and physical perspective based on futures studies in the city of Tabriz. The Delphi method was used to identify key factors. In order to investigate the factors affecting the development of urban tourism in Tabriz and based on futures studies approaches, scientific and logical tools are needed to conduct accurate analyses. In this study, the MICMAC software was selected as a tool for analyzing the results. This software helps to identify the connections between different components and examine their impact on tourism development. Using MICMAC makes it possible to conduct a more accurate and optimal analysis of the current and future status of Tabriz tourism with a systematic approach. Finally, the driving forces affecting the development of tourism in Tabriz were identified, including: economic, social, environmental and physical. The influential components in the environmental sector include: raising awareness, traffic density, environmental carrying capacity, training managers, etc. In the

social sector, including: awareness of the local community, increasing the culture of mobility, security and social welfare, modeling local residents, quality of resources, etc. In the economic sector, including: increasing fuel prices, competitiveness, the number of local enterprises, increasing the amount of capital, etc. In the physical sector, including: the existence of a zoning plan, land use change, employment rate of residential institutions, land management, reconstruction of tourism works, etc. It was determined that the main components affecting the development of urban tourism in Tabriz city are, respectively, the existence of a zoning plan, economic growth rate, economic diversification, competitiveness, strengthening the local economy, increasing the amount of capital, traffic density level, and reconstruction of tourism works. These components were identified as the key drivers that facilitate the development of urban tourism in Tabriz.

Declarations

Funding: There is no funding support.

Authors' Contribution: The author approved the content of the manuscript.

Conflict of Interest: The author declared no conflict of interest.

Acknowledgments: I'm grateful to all the scientific consultants of this paper.

مطالعه مؤلفه‌های پیشران تأثیرگذار در توسعه گردشگری شهری تبریز بر اساس مطالعات آینده‌پژوهی

مسعود حق لسان^۱

۱- استادیار گروه معماری و شهرسازی، واحد ایلخچی، دانشگاه آزاد اسلامی، ایلخچی، ایران

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

دریافت:

۱۴۰۳/۱۲/۱۹

پذیرش:

۱۴۰۴/۰۷/۱۲

صص:

۱۵۷-۱۷۶

واژگان کلیدی:

پیشران‌های تأثیرگذار،

توسعه گردشگری،

آینده‌پژوهی،

گردشگری شهری.

چکیده

شهرها به‌عنوان مقاصد گردشگری، با ارائه جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی، هنری و طبیعی، محیطی مناسب برای جذب گردشگران فراهم می‌آورند. توسعه گردشگری شهری به‌عنوان یک فرایند پیچیده و چندبعدی، نیازمند بررسی‌های دقیق و آینده‌نگرانه در عرصه شهرسازی و مدیریت شهری است. با بهره‌گیری از روش‌های آینده‌پژوهی، می‌توان به شناسایی روندها و تغییرات اجتماعی، اقتصادی و فناوری که بر روی صنعت گردشگری تأثیر می‌گذارند، پرداخت. این تحقیق به مطالعه پیشران‌های تأثیرگذار بر توسعه گردشگری شهری تبریز پرداخته و این تحلیل را با بهره‌گیری از رویکردهای آینده‌پژوهی انجام داده است. در این راستا، مؤلفه‌های متعددی که می‌توانند به رشد و شکوفایی گردشگری در این شهر کمک کنند، مطالعه شدند و نتایج کیفی نشان دادند که چگونه این مؤلفه‌ها می‌توانند در کنار یکدیگر به ایجاد یک اکوسیستم گردشگری پایدار و پویا منجر شوند. همچنین، با توجه به روندهای جهانی و نیازهای محلی، کارایی و تأثیر این مؤلفه‌ها بر توسعه گردشگری موردبررسی قرار گرفت. برای انجام این پژوهش ابتدا ۴ مؤلفه به‌عنوان مؤلفه‌های اصلی در غالب اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی استخراج شد و سپس با استفاده از روش دلفی عوامل پیشران شناسایی شدند. جهت تحلیل داده‌ها از روش تحلیل اثرات متقابل در نرم‌افزار میک مک استفاده شد. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده در زمینه پیشران‌های تأثیرگذار در توسعه گردشگری شهر تبریز، ایجاد شرایط مناسب برای توسعه ظرفیت تحمل محیط‌زیست، مدیریت زمین، آموزش مدیران، بازسازی آثار گردشگری، گسترش فضاهای مرتبط با گردشگری و... می‌تواند نقش بسزایی در توسعه گردشگری شهر تبریز داشته باشد و این نتیجه حاصل شد که مؤلفه‌های اقتصادی بیشترین تأثیر را در توسعه گردشگری شهر تبریز دارند. درنهایت، این مطالعه می‌تواند به تصمیم‌گیرندگان و برنامه‌ریزان شهری کمک کند تا راهبردهای مؤثری برای بهبود وضعیت گردشگری تبریز تدوین کرده و از ظرفیت‌های بالقوه این شهر بهره‌برداری نمایند.

استناد: حق لسان، مسعود. (۱۴۰۴). مطالعه مؤلفه‌های پیشران تأثیرگذار در توسعه گردشگری شهری تبریز بر اساس مطالعات آینده‌پژوهی. فصلنامه جغرافیا و آینده‌پژوهی منطقه‌ای، ۳(۳)، ۱۵۷-۱۷۶.

ناشر: دانشگاه ارومیه.

© نویسندگان حق چاپ و حقوق کامل نشر را حفظ می‌کنند.

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2025.56037.1095>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1404.3.3.9.1>

مقدمه

گردشگری پدیده‌های کهن است که بر بنیاد حرکت و جابجایی انسان استوار است. سرشت انسان نیز با سفر و آشنایی با سرزمین‌های دوردست و ساکنان آن آمیخته است (Rezvani, 2007). در سال ۲۰۱۷ گردشگری حدود ۱۰/۴ درصد از تولید ناخالص داخلی جهان، ۵ درصد از کل سرمایه‌گذاری‌ها، ۷ درصد از صادرات جهان و همین‌طور یک شغل از هر ده شغل در اقتصاد جهانی (معادل با ۳۱۳ میلیون شغل) را به خود اختصاص داده است (Roxas et al., 2020). بر مبنای تعاریف، گردشگری فعالیت‌های چندجانبه و از لحاظ جغرافیایی، پیچیده و نتیجه خدمات گوناگونی است که در مراحل گوناگون، از مبدأ تا مقصد، در درخواست و عرضه می‌شود به‌علاوه، احتمالاً در هر کشور یا منطقه، تعدادی مبدأ یا مقصد وجود دارد که بیشتر آن‌ها دارای دو وظیفه مولد (مبدأ) و پذیرش (مقصد) هستند (Gannon et al., 2021).

شهرها همچنان از مهم‌ترین مقاصد گردشگری در جهان محسوب می‌شوند و با وجود گسترش شاخه‌های متنوعی مانند طبیعت‌گردی و جنگل‌گردی، نقش محوری خود را در صنعت گردشگری حفظ کرده‌اند. این جاذبه‌ها نه تنها از منظر فرهنگی و تاریخی، بلکه از طریق ساختار کالبدی، الگوهای فضایی و مورفولوژی شهری نیز بر جذب گردشگران تأثیرگذارند. به‌طور خاص، مطالعات نشان می‌دهد که مورفولوژی فضایی شهر شامل الگوهای ساختاری و شکل‌گیری‌های کالبدی می‌تواند بر ترجیحات و رفتارهای گردشگران تأثیر مستقیم داشته باشد (Gospodini, 2001). همچنین، توسعه گردشگری شهری به‌طور فزاینده‌ای با فرهنگ شهری گره خورده است؛ به‌گونه‌ای که گردشگری فرهنگی در اروپا و سایر مناطق جهان، به یکی از ارکان اصلی برنامه‌ریزی‌های گردشگری تبدیل شده است (Richards, 2011).

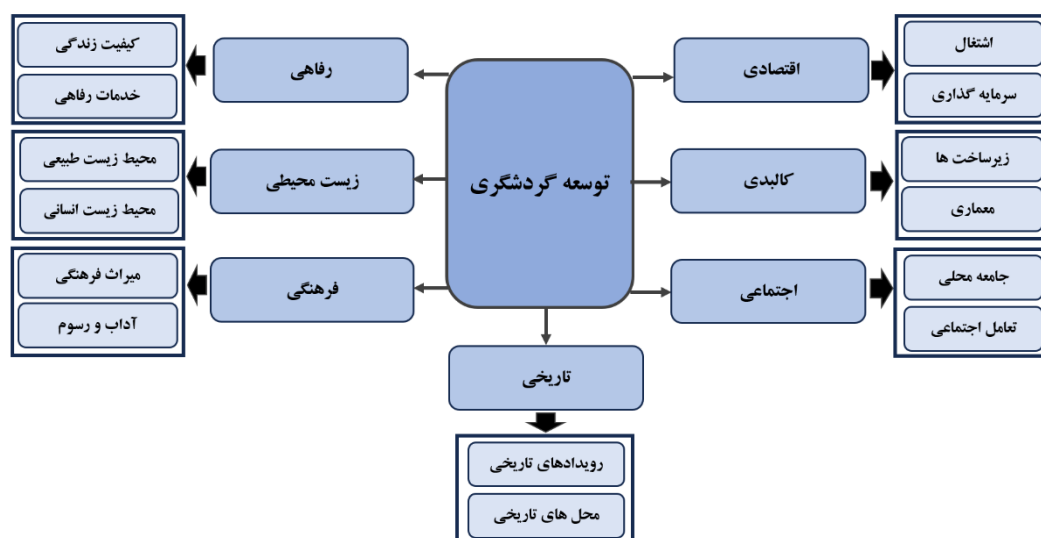
گردشگری شهری، یکی از مهم‌ترین و پیچیده‌ترین فعالیت‌های فضایی و مکانی انسان در جامعه شهری است، به نظر صاحب‌نظران، گردشگری شهری یک فرصت بزرگ فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی برای کلان‌شهرها و مادر شهرهای جهانی به وجود می‌آورد که این فرصت نقش بسیار مؤثری در ارتقای کیفیت زندگی شهروندان در ابعاد مختلف می‌تواند ایفا کند. گردشگری شهری امروزه بخشی از اوقات فراغت شهروندان در عصر پسادرنیته است بر این اساس گردشگری شهری چون با اوقات فراغت، نیازهای فراغتی در درون شهر و محیط پیرامون شهر به‌صورت مستمر و پایدار در ارتباط است، این صنعت در شهرها بخش جدایی‌ناپذیر خدمات شهری چندوجهی موردنیاز شهروندان دائم و غیر دائم شهری را تشکیل می‌دهد و بر این اساس این صنعت در حیطه وظیفه برنامه‌ریزی مدیریت شهری واقع می‌شود. امروزه تجربه نشان داده است که هرکجا گردشگری به‌طور اتفاقی و بدون برنامه‌ریزی و استراتژی مشخص توسعه یابد، مشکلات زیست‌محیطی و اجتماعی متعددی به وجود می‌آورد و در درازمدت مشکلات گردشگری بیشتر از فوایدش می‌شود (Heydari Kooshkeno, 2019).

گردشگری شهری به‌عنوان یک فعالیت اقتصادی و اجتماعی، قادر است نقش بسزایی در رشد و توسعه پایدار شهرها ایفا کند. به همین دلیل، شناسایی و تحلیل مؤلفه مؤثر در این حوزه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. آینده‌پژوهی در این زمینه می‌تواند با شناسایی روندهای آینده، چالش‌ها و فرصت‌ها، به ارائه راهکارهای مؤثری برای تصمیم‌گیری‌های مدیریتی یاری رساند. درنهایت، با در نظر گرفتن این مؤلفه‌ها و تحلیل جامع آن‌ها، می‌توان به توسعه پایدار و مؤثر گردشگری شهری در تبریز دست‌یافت که تنها به افزایش درآمد و اشتغال کمک نکند، بلکه کیفیت زندگی شهروندان را نیز بهبود بخشد. این پژوهش در راستای پاسخ‌گویی به این موضوع است که مؤلفه‌های پیشران تأثیرگذار در توسعه گردشگری شهری بر پایه مطالعات آینده‌پژوهی در شهر تبریز چه عواملی هستند؟

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

توسعه گردشگری شهری، تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار دارد که می‌توان آن‌ها را در چهار دسته اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی طبقه‌بندی کرد. شهر تبریز به دلیل ویژگی‌های منحصربه‌فرد ظرفیت بالایی برای جذب گردشگر دارد و از این رو، بررسی عوامل مؤثر در این زمینه اهمیت بسیاری پیدا می‌کند. بر اساس یافته‌های مطالعات آینده‌پژوهی، لازم است برنامه‌ریزی‌های شهری با تأکید بر این چهار حوزه صورت گیرد تا نه تنها توسعه پایدار گردشگری را محقق سازد، بلکه کیفیت زندگی شهروندان را نیز ارتقا دهد. در این میان، توجه هم‌زمان به نیازهای اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی به‌عنوان ارکان اساسی، می‌تواند به ایجاد الگویی موفق در مسیر توسعه گردشگری پایدار در تبریز منجر شود. درنهایت، با توجه به تحولات جهانی و ضرورت حرکت به سمت توسعه پایدار، تحلیل عمیق این عوامل از منظر آینده‌پژوهی می‌تواند نقشی کلیدی در بهبود توسعه گردشگری تبریز منجر شود.

یکی از فعالیت‌های توسعه‌یافته بعد از نیمه قرن دوم بیستم، به دنبال عواملی مانند جهانی‌شدن، توسعه سرمایه‌داری، پیشرفت ابزارهای حمل‌ونقل و توسعه ارتباطات تکنولوژیکی، گردشگری است (Williams, 2011). درواقع، توسعه صنعت گردشگری در قیاس با توسعه سایر انواع صنایع، دارای منافع قابل توجه است (Makhsoos et al, 2021:48). گردشگری به‌عنوان محرک و ابزاری قوی برای حصول پایداری در بطن شهر و جامعه عمل می‌کند (Lerario & Turi, 2018).

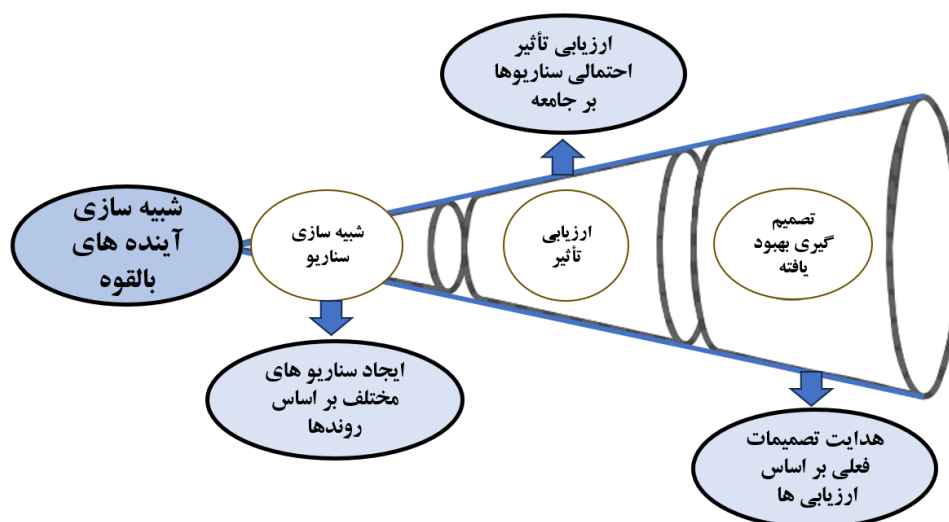

شکل ۱- مؤلفه‌های پیشران در توسعه گردشگری شهر تبریز

مفهوم گردشگری شهری از دهه ۱۹۸۰ وارد ادبیات گردشگری شد، زمانی که شهرهای بسیاری به سمت مقاصد مهم در حال پیشرفت بودند (Dinari, 2005). گردشگری در چهارچوب الگوهای فضایی خاصی عمل می‌کند. یکی از این الگوهای فضایی گردشگری شهری است. نواحی شهری به علت آنکه جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی بسیاری دارند غالباً مقاصد گردشگری مهمی محسوب می‌شوند (Papli Yazdi & Saghaei, 2009). محورهای شهری از دونقطه نظر در صنعت توریسم اهمیت دارند. کانون‌های شهری به لحاظ تمرکز جمعیت در آن‌ها و فرارها و خستگی‌های ناشی از کار و تلاش و فعالیت به‌عنوان مبدأ مسافرت‌هایی توریستی محسوب می‌شوند. از سوی دیگر به علت وجود امکانات معیشتی و رفاهی، فعالیت‌های اقتصادی، بازرگانی، صنعتی، فرهنگی، سیاسی، بهداشتی، ارتباطی، فراغتی و داشتن جاذبه‌های تاریخی و توریستی به‌عنوان مقصد مسافرت‌های جهانگردی به‌حساب می‌آیند (Rezvani, 2007). گردشگری می‌تواند دلیلی برای تقویت و حفاظت از منابع و یا عاملی برای تخریب و نابودی منابع و محیط‌های بکر و دست‌نخورده باشد. ساکنان محلی اثرات زیست‌محیطی به وجود آمده از گردشگری را در دو بعد مثبت و منفی مشاهده می‌نمایند. اثرات می‌تواند در قالب بهبود ظاهر جامعه میزبان،

افزایش آلودگی و غیره نمایان شود. در هر صورت اثرات منفی زیست‌محیطی به خاطر توجه بیش از حد جوامع محلی با مزایای حاصل از گردشگری، مورد چشم‌پوشی قرار می‌گیرند (Faraji et al, 2017). گردون معتقد است عوامل کالبدی به معنای «طرح‌ها، ساختمان‌ها، کاربری، خیابان‌ها، نقشه‌ها، چشم‌اندازهای شهری» است؛ یعنی آنچه بیشتر در جغرافیای شهری با آن سروکار دارند. عوامل کالبدی در حقیقت بررسی‌کننده ابعاد مکانی توسعه شهری، از دو دیدگاه عینی و ذهنی است. در مورد دیدگاه عینی، مناطقی از شهر به لحاظ کالبدی بررسی می‌شوند که حاصل آن مفهوم خشی و عمومی کردن‌هایی است که به خصوصیات و کالبد شهر، در منطقه شهری و برهم‌کنش‌های یک بخش از منطقه شهری با دیگری اشاره دارد (Hayati et al, 2016).

مفهوم آینده‌پژوهی بسیاری از محققان بر این باورند که علاقه به دانستن آینده، به اندازه وجود انسان باستانی تاکنون قدمت دارد و از همان آغاز آگاهی از آینده جزء واقعیت بشر بوده است (Malaska, 2000). از گذشته‌های دور انسان‌ها مجذوب پیش‌بینی آینده و تلاش برای شناخت و شکل‌گیری تحولات آینده بوده‌اند و اعتقاد داشتند که آگاهی از رویدادهای آینده به آن‌ها اجازه خواهد تا با اثرگذاری بر آینده، نتایج مطلوبی را برای خود رقم بزنند (Kreibich et al., 2011). آینده‌پژوهی معادل واژه Study Future، مطالعه آنچه ممکن، محتمل و مطلوب است (Virta & Räisänen, 2021). شکل شماره ۲ مخروط آینده‌پژوهی را نشان می‌دهد.

شکل ۲- مخروط آینده‌پژوهی

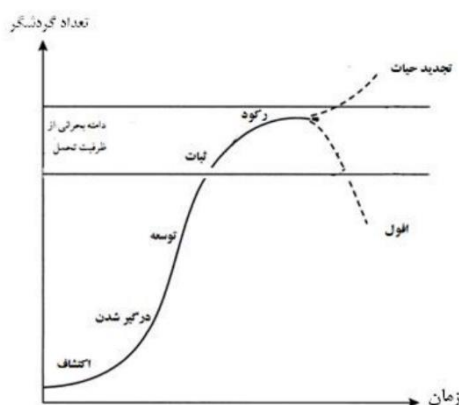
(منبع نگارنده، ۱۴۰۴)

گردشگری به عنوان یک فعالیت انسانی از دیرباز نیز در جوامع مختلف وجود داشته است. لیمن در هر دوره‌ای متناسب با شرایط زمان بروز می‌کرده است (Rahnemaei, 2011).

گردشگری، صرفاً یک پدیده یک‌بعدی نیست که در تعاریف خطی قابل بحث باشد، بلکه دربرگیرنده ابعاد بسیاری در زمینه‌های گردشگری مختلفی همچون ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نظیر این‌ها است. همچنین عوامل دیگری همچون طول مدت اقامت، وسیله سفر، مقاصد، تقاضا و نظیر این‌ها نیز باید در تعریف گردشگری مدنظر قرار گیرد (Ghanbari et al, 2017). مفهوم گردشگری شهری از دهه ۱۹۸۰ وارد فهرست تحقیقات شده است. نواحی شهری به دلیل آنکه جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی بسیار زیادی دارند، اغلب مقاصد گردشگری مهمی محسوب می‌شوند. شهرها به لحاظ داشتن تاریخ طولانی و استقرار نمادهای باستانی، تاریخی و فرهنگی، ارزش‌های ملی هر کشور به حساب می‌آیند. درواقع، چون شهرها جاذبه‌های متنوع و بزرگی از قبیل موزه‌ها، بناهای یادبود، تئاترها، استادیوم‌های ورزشی، پارک‌ها، شهربازی‌ها، مراکز خرید و مناطقی که معماری تاریخی و مکان‌هایی مربوط به حوادث مهم با افراد مشهور رادارند و از سوی دیگر به دلیل پایین بودن هزینه و زمان جابه‌جایی برای دستیابی به مقاصد گردشگری، گردشگران بسیاری را جذب می‌کنند. گردشگری شهری عبارت است از مسافرت به شهرها با انگیزه‌های مختلف بر اساس جذابیت‌های مختلف و امکانات تسهیلاتی که شهر دارد و در شخص ایجاد جذابیت می‌کند (Wang et al, 2014: 2).

گلیبرت اولین دانشمند و متفکری بود که چرخه حیات مقصدهای گردشگری وارد ادبیات گردشگری کرد و آن را در سه مرحله معرفی کرد: مرحله اکتشاف، مرحله رشد و مرحله افول (Hongsranagon, 2007). داکسی^۱ (۱۹۷۵) شاخصی از مراحل درجه خوشنودی یا ناخشنودی ساکنان مقصد گردشگری را به‌منظور تشریح چگونگی تغییر نگرش مردم محلی نسبت به مراحل رشد گردشگری (مراحل چرخه حیات مقصد گردشگری) ارائه نموده است (Doxey, 1975).

باتلر، در سال ۱۹۸۰ سیر تکاملی گردشگری را در نموداری به تصویر کشیده است. به نظر او این چرخه تکاملی از مرحله کشف شروع می‌شود و روبه‌پیشرفت می‌گذارد، ولی چنانچه به‌موقع برای پیشگیری از اثرات منفی آن برنامه‌ریزی نشود، به سقوط منتهی می‌گردد (Butler, 1980). شکل شماره ۳ مراحل توسعه گردشگری در مدل باتلر را نشان می‌دهد.

شکل ۳- مراحل توسعه گردشگری در مدل باتلر
(منبع: Butler, 1980)

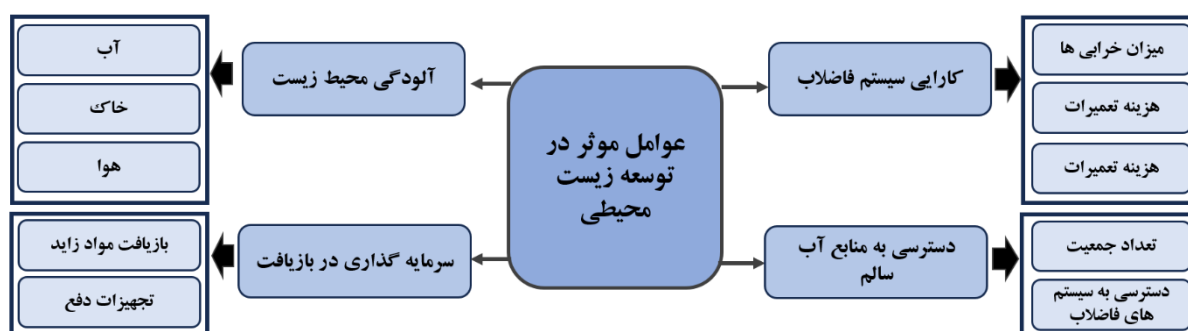
کالبد یک شهر از مجموعه فیزیک یا هندسه آن شکل می‌گیرد. مراد از فیزیک یعنی مواد و مصالح تشکیل‌دهنده ساختمان‌ها خیابان‌ها و دیگر اجزای سازنده پیکره شهر است. هندسه یک شهر هم‌شکل و چیدمان افقی و عمودی کلیه ساخت‌وسازهایی است که در عرصه شهر احداث می‌شوند. هنگامی که این چیدمان‌ها با هنر و معماری الهام گرفته از عناصر زیبایی‌شناسی در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند مجموعه‌ای به نام کالبد شهر به وجود می‌آورند که دارای بار زیبایی‌شناسی بوده و به‌نوعی از هویت ظاهری و عملکردی شهر خبر می‌دهند. برخی از این بناها که با ذوق و سلیقه خاص ساخته می‌شوند به نماد یا شناسه شهر تبدیل شده و ارزش توریستی پیدا می‌کنند. برخی شهرها نیز بر اساس قرارگیری در وضعیت جغرافیایی خاص کالبد ویژه‌ای پیدا می‌کنند. کالبد شهرها طی دوره‌های مختلف تاریخی دچار تغییر و تحول شده و اشکال دیگری به خود می‌گیرند. شهرهای قبل از عصر انقلاب صنعتی عمدتاً با حصار و برج و بارو از اطراف خود جدا می‌شدند و اغلب به‌صورت در با قلعه ساخته می‌شدند.

فعالیت‌های اقتصادی و خدماتی در شهرها بسیار متنوع است. گذشته از فراوانی کالا ارزانی آن نیز در بازارها قابل توجه است. بسیاری از بازارها با داشتن انواع کاروان‌سراها هم‌محل تجارت بودند و هم این‌که انبار کالا در آن‌ها انجام می‌شد. کاروانیان با ورود به بازارها کالا را به صاحبان آنان می‌رساندند و در همین حال بازار محلی بود برای اقامت مسافران و نگهداری از چارپایان بارکش بازارها با داشتن معماری خاص خود فضا را متناسب با عملکرد آن تقسیم و تجهیز می‌کنند. حمام‌های بزرگ قهوه‌خانه‌ها غذاخوری‌ها، مساجد تکایا آب‌انبارها و سقاخانه‌ها از اجزای مهم بازارهای شهری هستند. گذشته از بازارهای سنتی اشکال جدید مراکز توزیع کالا و عرضه خدمات در شهرها به وجود آمده‌اند که امر خریدوفروش را آسان می‌کنند بازار میوه و تره‌بار، بازار دام بازار چوب خیابان‌های ویتروینی میدان‌های اصلی و فرعی از جمله مراکز مبادله کالا در کنار بازارهای سنتی شهرها هستند. امروزه با توسعه تجارت در بدنه شهرها، دامنه فعالیت تجارت و خدمات به مجتمع‌های تجاری و پاساژها نیز کشیده شده است. این جنب‌وجوش اقتصادی و تنوع و فراوانی کالایی در شهرها به آن‌ها نوعی از عملکرد اقتصادی داده که شهرها را هم‌مرکز مبادله محصولات صنعتی و خدماتی و هم دادوستد و توزیع محصولات کشاورزی و غذایی کرده است. بازارهای سنتی شهرهای مشرق زمین چه به دلیل سابقه تاریخی و عملکرد آن‌ها و چه معماری و تقسیمات صنفی در آن‌ها از جمله مقصدهایی مهم در میان گردشگران هستند (Rahnemaei, 2011).

¹ Doxey

گرایش به زندگی ماشینی، حضور گسترده وسایل نقلیه و تغییر چهره شهر به واسطه چیرگی اتومبیل بر فضای شهری، جدایی گزینی مردم از فضاهای عمومی، نادیده‌گیری ارزش‌های اجتماعی، فرهنگی و هویتی نهفته در فضاهای عمومی، بی‌توجهی به حفظ و ارتقای حیات جمعی در دهه‌های پیشین، موجب شده که برخی فضاهای عمومی در مقیاس‌های مختلف شهری اهمیت و نقش خود را از دست بدهند. ایجاد فضاهای عمومی در مقیاس‌های مختلف شهری در دهه‌های اخیر تلاشی در جهت رفع نیاز اجتماعی انسان به فضاهای عمومی بوده است. حضور افراد در این فضاها منجر به اجتماع‌پذیری فضای عمومی و عاملی در جهت موفقیت فضاهاست. حال مقیاس‌های نزدیک به هم نداشتن ویژگی‌ها و معیارهای فضاهای عمومی موفق و عدم معیارهایی جهت اجتماع‌پذیری فضاها منجر به خالی و رانده شدن فضاها شده است. از این لحاظ شناسایی معیارهای ایجادکننده و ارتقادهنده اجتماع‌پذیری در فضاهای عمومی ضرورتی است در این جهت که مانع از خاموشی و از رونق افتادن فضاهای عمومی در مقیاس‌های مختلف باشد عوامل مؤثر بیشتری بر ایجاد و ارتقای اجتماع‌پذیری در فضای عمومی است حال بر این‌که عوامل متعددی در زمینه اجتماعی دخیل است به چند زمینه مربوط به اجتماع را بررسی می‌شود: عدالت اجتماعی - مشارکت مردمی - امنیت - هم‌محله‌ای و واحد همسایگی عواملی هستند که در زمینه مؤلفه‌های اجتماعی توسعه پایدار به آن پرداخته شده است (Shojaee & Partovi, 2015).

توسعه گردشگری به‌ویژه در کشورهای کمتر توسعه‌یافته، عامل مؤثری در مقابله با فقر است و موجب افزایش درآمد قشرهای مختلف، کاهش بیکاری و رونق اقتصادی و در نتیجه بهبود کیفیت زندگی مردم و افزایش رفاه اجتماعی می‌شود. به همین علت "TERNER" گردشگری را امیدبخش‌ترین و پیچیده‌ترین صنعتی می‌داند که جهان سوم با آن مواجه است؛ و معتقد است گردشگری بیشترین قابلیت را برای جانشینی با دیگر صنایع درآمدزا دارد (Doswell, 2002: 53). عوامل مؤثر در توسعه زیست‌محیطی به‌صورت نمودار در شکل شماره ۴ نشان داده شده است.

شکل ۴- نمودار عوامل مؤثر در توسعه زیست‌محیطی

(منبع: نگارنده، ۱۴۰۴)

هرچند که گردشگری در شهر تبریز به‌عنوان یک موضوع پژوهشی موردتوجه قرار گرفته است، اما به نظر می‌رسد که در مطالعات موجود، بررسی آینده‌پژوهی در این حوزه هنوز به‌طور جدی موردتوجه محققان قرار نگرفته است و این پژوهش به دنبال مطالعه پیشران‌های تأثیرگذار در توسعه گردشگری شهری در شهر تبریز است. در این راستا، می‌توان به تحقیقات داخلی و خارجی که در زمینه توسعه گردشگری صورت گرفته، اشاره کرد. این تحقیقات می‌توانند به‌عنوان مبنایی برای شناخت بهتر چالش‌ها و فرصت‌های پیشروی گردشگری در شهر تبریز عمل کنند و به شکل‌گیری راهبردهای مؤثر در آینده کمک نمایند. با توجه به اهمیت این موضوع، نیاز به مطالعات عمیق‌تری در زمینه تحلیل روندها و پیش‌بینی‌های مرتبط با گردشگری در این شهر احساس می‌شود.

دو و همکاران^۱ ۲۰۲۴، در مقاله‌ای با عنوان «توزیع فضایی و عوامل مؤثر بر گردشگری روستایی: مورد مطالعه استان هنان» به تحلیل توزیع فضایی ویژگی گردشگری روستایی می‌پردازد و این نتیجه حاصل می‌شود که پتانسیل موجود در بازار گردشگری می‌تواند به‌عنوان ابزاری مؤثر برای بهینه‌سازی الگوی گردشگری در مناطق روستایی مورد استفاده قرار گیرد. برای دستیابی به یکپارچگی در مدیریت منابع و توسعه پایدار، ضروری است که توجه ویژه‌ای به یکپارچگی منابع طبیعی و انسانی در این مناطق معطوف شود. علاوه بر این، انجام مطالعات عمیق و جامع در زمینه بررسی عوامل مؤثر بر گردشگری روستایی اهمیت زیادی دارد. این تحلیل‌ها می‌توانند راهنمایی‌های لازم را برای بهبود و پایدارسازی توسعه گردشگری در جوامع روستایی ارائه دهند. در این راستا، شناسایی و ارزیابی جنبه‌های مختلف گردشگری

¹ Du

می‌تواند به تقویت زیر ساخت‌ها و افزایش کیفیت خدمات در این حوزه کمک نماید. کیم و بارامول^۱ ۲۰۱۹ در تحقیقی با عنوان «مرزها و عبور از مرزها در گردشگری: مطالعه سیاست‌گذاری برای گردشگری و بازآفرینی شهری»، روابط بین بخش سیاست گردشگری را ارزیابی کرده است و به این نتایج رسیده‌اند که تفکر گردشگری از طریق راه‌اندازی جدید مبتنی بر مشارکت آژانس‌های گردشگری در مناطق مورد مطالعه این سازمان‌ها به نظر می‌رسد. در برخی مواقع به افزایش آگاهی در میان بازیگران در سایر سیاست‌ها کمک کرده‌اند. بخش‌هایی در مورد گردشگری به‌عنوان یک دستور کار سیاستی و در مورد پتانسیل آن برای حمایت از بازآفرینی شهری است.

شیخ‌زاده و همکاران (۱۴۰۴) در مقاله‌ای با عنوان شناخت روند تغییرات کوتاه‌مدت و بلندمدت اقلیم آسایش گردشگری ایران، نتایج نشان می‌دهد در مجموع در افق ۳۵ ساله (۲۰۱۵-۲۰۳۰) اقلیم آسایش گردشگری ایران با پنج دسته تغییرات کلی روبرو است، که عبارت هستند از تغییرات عرضی-محیطی، تغییرات سینوسی، تغییرات شدید منفی و تغییرات شدید مثبت و بدون تغییرات محسوس. زیباری و اتابک (۱۴۰۴) در مقاله‌ای با عنوان بررسی تأثیر شاخص‌های گردشگری پایدار در جهت حفاظت از محیط‌زیست شهری (محور گردشگری شمال تهران)، هدف این پژوهش، بررسی تأثیر شاخص‌های گردشگری پایدار در جهت حفاظت از محیط‌زیست شهری بود. یافته‌ها نشان داد که بین عوامل اقتصادی (تی=۳،۱۳۲)، ظرفیت قابل تحمل شهر (تی=۳،۰۹۱)، زیرساخت‌های غیر کالبدی گردشگری (تی=۶،۰۳۷) و زیرساخت‌های کالبدی گردشگری (تی=۲،۶۴) و حفاظت از محیط‌زیست شهری ارتباط معناداری وجود دارد. این مطالعه نتیجه می‌گیرد که شاخص‌های گردشگری پایدار را می‌توان برای پایش و ارزیابی تأثیر گردشگری بر محیط‌زیست، فرهنگ و اقتصاد استفاده کرد. خاک نژاد و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی تحت عنوان «ارزیابی پیشران‌های مدیریتی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری تاریخی - فرهنگی در شهر تبریز» به شناسایی پیشران‌های مدیریتی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری تاریخی فرهنگی تبریز پرداخته‌اند. پژوهش از نظر هدف کاربردی از لحاظ شیوه اجرا پیمایشی و از نظر زمانی مقطعی است. با توجه به بررسی‌های انجام‌شده به این نتیجه دست‌یافته‌اند که مهم‌ترین پیشران‌های مدیریتی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری بافت تاریخی فرهنگی ظرفیت‌های برون‌سازمانی ظرفیت‌های درون‌سازمانی و ضوابط و تعاریف پروژه‌ها هستند. سرائی و همکاران (۱۳۹۹)، در مقاله خود با عنوان «شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر در گردشگری پایدار و تدوین مطلوب‌ترین سناریو در شهر تاریخی میبد» به شناسایی عوامل اصلی و ترسیم آینده‌های محتمل و مطلوب در گردشگری پایدار شهر میبد پرداخته و با ارائه سناریوهای ممکن توسعه آتی گردشگری شهر میبد، بر اساس دو شاخص احتمال و مطلوبیت، این سناریوها را اولویت‌بندی کرده‌اند. این مقاله از لحاظ هدف، کاربردی، از نظر روش، ترکیبی از روش‌های کتابخانه‌ای و پیمایشی است و از نظر ماهیت بر اساس روش‌های جدید علم آینده‌پژوهی، تحلیلی و اکتشافی است و به این نتیجه رسیده‌اند که پیشران‌های کلیدی و مهم برای توسعه گردشگری پایدار شهر میبد شامل جاذبه‌های گردشگری، اهمیت تاریخی، برنامه‌ریزی سیستمی و مدیریت کارآمد، امکانات رفاهی و عوامل اقتصادی است. به‌طور خلاصه، از تحلیل پیشینه پژوهش در زمینه مطالعه مؤلفه‌های پیشران تأثیرگذار در توسعه گردشگری شهری چنین به نظر می‌رسد که باوجود تحقیقات متعددی که در این حوزه انجام‌شده است، مطالعه‌ای خاص در مؤلفه‌های پیشران در توسعه گردشگری بر پایه مطالعات آینده‌پژوهی، به‌ویژه در شهر تبریز، به شکل جامع و دقیق وجود ندارد. این کمبود در ادبیات پژوهشی نشان‌دهنده نیاز به توجه بیشتر به این موضوع است. با بررسی دقیق‌تر می‌توان به توسعه گردشگری در شهر تبریز و بهره‌برداری بهتر از ظرفیت‌های موجود در این محور کمک کرد؛ لذا، این پژوهش به‌عنوان یک گام مهم در راستای پر کردن این خلأ و ارائه راهکارهای مؤثر در توسعه گردشگری در شهر تبریز می‌تواند موردتوجه قرار گیرد. جدول شماره ۱ پیشینه خارجی مطالعات توسعه گردشگری را نشان می‌دهد.

جدول ۱- پیشینه خارجی مطالعات توسعه گردشگری

نام نویسنده	سال	عنوان پژوهش	نتیجه
Grandi	۲۰۲۴	The Future of Sustainable Tourism and Beyond	مروری بر بازتاب نظری در مورد تکامل پارادایم پایداری در طول دهه‌ها و چگونگی تأثیر آن بر شیوه‌ها و سیاست‌های گردشگری ارائه می‌کند. تمرکز بر کلیه‌ها و جدید در تکامل گفتمان‌های پایداری زمانی که با بحران‌های متعدد جهانی درگیر می‌شود، مانند تغییرات آب‌وهوا، آلودگی محیط‌زیست و ازدست‌داده تنوع زیستی رابطه با گردشگری خواهد بود.
Walker et al	۲۰۲۴	Sustainable Tourism: An Introduction	گردشگری متعارف، علی‌رغم کمک به رشد اقتصادی، دارای معایبی است، ازجمله اثرات منفی زیست‌محیطی و فرسایش نشانه‌های میراث فرهنگی و همچنین آسیب‌رساندن به روابط با جوامع محلی که چنین مکان‌هایی برای آن‌ها ارزش تاریخی و یا معنوی دارند.

¹ Kim & Bramwell

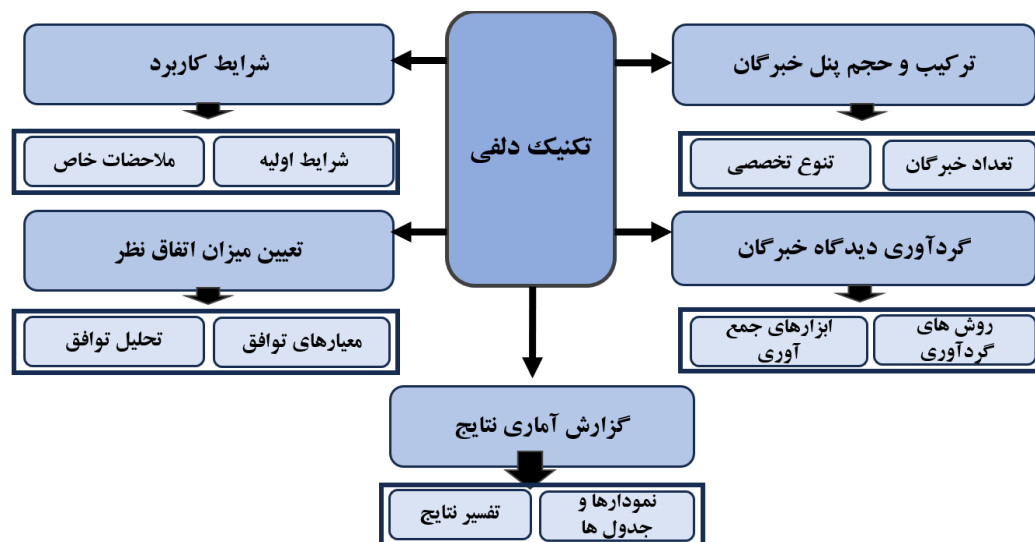
نام نویسنده	سال	عنوان پژوهش	نتیجه
Meneses et al	۲۰۲۳	Sustainability Innovation in Tourism: A Systematic Literature Review	نتایج، استراتژی‌های متنوعی را برای اجرای نوآوری پایدار در زمینه گردشگری، همراه با توصیه‌هایی برای اجرای آتی در زیر بخش‌های مختلف گردشگری نشان می‌دهد. این یافته‌ها بر اهمیت معرفی نوآوری‌های پایدار تأکید می‌کند که توسعه پایدار را از طریق تلاش‌های مشترک میان همه ذی‌نفعان تقویت می‌کند.
Grasso & Schilirò	۲۰۲۳	Tourism, Environment, and Sustainability	گردشگری چالش‌هایی را از نظر پایداری محیطی ایجاد می‌کند، مانند مورد توریسم بیش‌ازحد؛ بنابراین، نیاز به حاکمیت کافی دارد که از همه ذی‌نفعان درگیر محافظت کند؛ بنابراین نقش حاکمیت در حمایت از گردشگری پایدار کلیدی است. علاوه بر این، نوآوری و فناوری‌های دیجیتال به ابزارهای مهمی برای دستیابی به هدف پایداری یک مقصد گردشگری تبدیل می‌شوند.

(منبع: نگارنده، ۱۴۰۴)

مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی به‌عنوان عوامل کلیدی در توسعه گردشگری تبریز، رابطه مستقیم و تنگاتنگی باقابلیت‌های این شهر و نیازهای جامعه گردشگری دارند. از منظر اقتصادی، این مؤلفه‌ها می‌توانند به‌عنوان عاملی حیاتی در جذب سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد محلی عمل کنند. با توجه به شناخته شدن تبریز به‌عنوان یکی از مقاصد گردشگری، توجه به زیرساخت‌های اقتصادی می‌تواند به بهبود سطح خدمات و در نتیجه افزایش رضایت گردشگران منجر شود. ابعاد اجتماعی، شامل تعاملات فرهنگی و ارتقاء مهارت‌های محلی، نیز می‌تواند به تقویت هویت ملی و منطقه‌ای کمک کرده و فرصت‌های شغلی جدیدی برای ساکنان ایجاد نماید. در این راستا، مؤلفه‌های کالبدی، ازجمله طراحی بهینه فضاها، عمومی و بهبود دسترسی‌ها، می‌توانند تجربه گردشگری را به‌طور قابل‌توجهی ارتقا دهند. نهایتاً، توجه به الزامات زیست‌محیطی و اصل پایداری در توسعه گردشگری، نه تنها به حفظ منابع طبیعی یاری می‌رساند، بلکه تصویر مثبتی از تبریز در ذهن گردشگران شکل می‌دهد. به‌طور کلی، ادغام این مؤلفه‌ها به‌عنوان پیش‌رسان‌های اصلی، می‌تواند به‌طور جامع و مؤثر بر توسعه گردشگری تأثیر بگذارد و در راستای تحقق اهداف اقتصادی و اجتماعی تبریز کمک کند؛ لذا، این مؤلفه‌ها به‌عنوان محورهای اصلی این پژوهش انتخاب شده‌اند.

مواد و روش پژوهش

این پژوهش از نوع کاربردی و از نظر ماهیت بر اساس روش‌های علم آینده‌پژوهی - تحلیلی است که با ترکیبی از روش‌های اسنادی و پیمایشی انجام گرفته است و برای جمع‌آوری داده‌ها از ابزار پرسش‌نامه استفاده شده است. در مرحله اول، عوامل مؤثر بر مؤلفه‌های پیش‌رسان توسعه گردشگری شهری شناسایی و استخراج شدند. این شناسایی با بهره‌گیری از نظرات کارشناسان شهرسازی صورت پذیرفت. در مرحله دوم، پرسش‌نامه‌ای هدفمند در جهت شناسایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های تأثیرگذار از تکنیک دلفی استفاده شد که پرسش‌نامه بین ۲۰ نفر از متخصصان و کارشناسان در زمینه برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای توزیع شد. افق زمانی این تحقیق به مدت پنج سال، از سال ۱۴۰۳ تا ۱۴۰۸ در نظر گرفته شده است. سپس، مؤلفه‌های تأثیرگذار در توسعه گردشگری با استفاده از نرم‌افزار میک تحلیل شدند. این نرم‌افزار به‌گونه‌ای عمل می‌کند که متغیرهای شناسایی شده در مرحله نخست را در ماتریس تحلیل آثار وارد می‌سازد و کارشناسان، ارتباط بین این متغیرها را مشخص می‌کنند. پس از گردآوری اطلاعات، ماتریس آثار متقابل در دو مرحله تهیه شد؛ به‌طوری‌که شاخص‌ها در سطرها و ستون‌های آن قرار گرفتند. در پژوهش حاضر، مطالعه مؤلفه‌های پیش‌رسان تأثیرگذار در توسعه گردشگری شهری بر پایه مطالعات آینده‌پژوهی در شهر تبریز موردبررسی قرار گرفته است. با توجه به ویژگی‌های خاص هر یک از کلان‌شهرهای ایران، یافته‌های این مطالعه می‌توانند به مسئولان و برنامه‌ریزان شهری کمک کنند تا نقاط قوت و ضعف صنعت گردشگری را شناسایی کرده و استراتژی‌های مؤثری برای جذب گردشگران ایجاد نمایند. علاوه بر این، با در نظر گرفتن تاریخ و فرهنگ غنی موجود در کلان‌شهرهای مختلف ایران، نتایج این پژوهش می‌تواند به طراحی برنامه‌های گردشگری متنوع و جذاب کمک کنند که نه تنها به رونق اقتصادی این شهرها یاری می‌رساند، بلکه به حفظ و معرفی فرهنگ و تاریخ غنی کشور نیز خواهد انجامید. درنهایت، با استفاده از تجربیات و داده‌های به‌دست‌آمده از این پژوهش، دیگر کلان‌شهرها می‌توانند به الگوهایی دست یابند که بهبود گردشگری محلی و ارتقاء جایگاه بین‌المللی ایران به‌عنوان یک مقصد معتبر گردشگری را ممکن می‌سازد. این رویکرد می‌تواند منجر به ایجاد فرصت‌های شغلی، افزایش درآمد و بهبود کیفیت زندگی ساکنین این مناطق شود و درنهایت به توسعه پایدار آن‌ها کمک نماید. شکل شماره ۵ نمودار چارچوب نظری تکنیک دلفی را نشان می‌دهد.

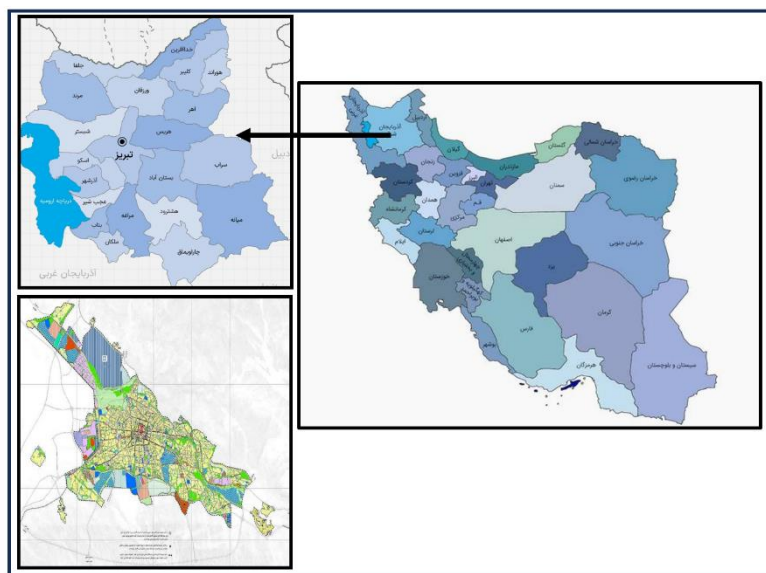

شکل ۵- نمودار چارچوب نظری تکنیک دلفی

(منبع: نگارنده، ۱۴۰۴)

محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه این پژوهش کل محدوده شهر تبریز است. شهر تبریز در شمال غربی ایران واقع شده و مرکز استان آذربایجان شرقی است. شهر تبریز به عنوان بزرگ‌ترین مادر شهر شمال غرب ایران با وسعتی حدود ۲۴۴۹۸ هکتار است. در موقعیت جغرافیایی ۴۶ درجه و ۲۵ دقیقه طول شرقی ۳۸ درجه و ۲ دقیقه عرض شمالی از نصف‌النهار گرینویچ واقع شده است. شهر تبریز دارای ۱۰ منطقه و ۳۸ ناحیه شهری هست. در شکل ۶ محدوده مطالعاتی در این پژوهش نشان داده می‌شود.

شکل ۶- محدوده مطالعاتی

(منبع: نگارنده، ۱۴۰۴)

بحث و ارائه یافته‌ها

همان‌طور که در بخش روش پژوهش ذکر شد، با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای صورت گرفته، چهار مؤلفه اصلی شامل: اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی به عنوان پیشران‌های تأثیرگذار در توسعه گردشگری شهر تبریز شناسایی شدند. پس از تأیید پیشران‌ها، ۳۶ مؤلفه تأثیرگذار بر آینده توسعه گردشگری شهر تبریز استخراج شد و جهت اطمینان از جامع بودن مؤلفه‌های استخراج‌شده به کارشناسان مذکور در جدول شماره ۲ مراجعه شد.

جدول ۲- مشخصات مصاحبه‌شوندگان

ردیف	تعداد	میزان تحصیلات	نوع ارتباط با موضوع
۱	۱۰	دکتری تخصصی	هیأت علمی دانشگاه در رشته معماری، مدیران شهری، شهرسازی و آینده‌پژوهی
۲	۵	کارشناسی ارشد	پژوهشگر در رشته آینده‌پژوهی
۳	۵	کارشناسی	شهرسازان، مدیران شهری

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

پیشران‌های شناسایی‌شده (اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی) و ۳۶ مؤلفه استخراج‌شده از پیشران‌های تأثیرگذار در توسعه گردشگری شهر تبریز در جدول شماره ۳ درج‌شده است.

جدول ۳- پیشران‌ها و مؤلفه‌های تأثیرگذار در توسعه گردشگری پژوهش

زیست‌محیطی	اجتماعی	اقتصادی	کالبدی
ارتقای سطح آگاهی Z1	آگاهی جامعه محلی S1	افزایش قیمت سوخت E1	وجود طرح منطقه‌بندی K1
سطح تراکم ترافیک Z2	افزایش فرهنگ گردش پذیر S2	رقابت‌پذیری E2	تغییر کاربری اراضی K2
ظرفیت محیط‌زیست Z3	امنیت و رفاه اجتماعی S3	تعداد بنگاه‌های محلی E3	نرخ اشتغال مؤسسات اقامتی K3
آموزش مدیران Z4	الگوپردازی ساکنان محلی S4	افزایش میزان سرمایه E4	مدیریت زمین K4
بهبود کیفیت محیط Z5	کیفیت منابع S5	تقویت اقتصاد محلی E5	بازسازی آثار گردشگری K5
تغییر اقلیم Z6	افزایش فناوری (حمل و نقل) S6	تنوع‌بخشی اقتصادی E6	گسترش فضاهای گردشگری K6
اکوسیستم Z7	طرح جامع گردشگری S7	نرخ رشد اقتصادی E7	تراکم جمعیت K7
تخریب محیط Z8	آسیب به ارزش‌های فرهنگی S8	توزیع درآمد E8	هویت مکان K8
تولید گازهای گلخانه‌ای Z9	میزان مهاجرت S9	افزایش سود گردشگری E9	افزایش امنیت K9

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

پس از ایجاد اطمینان از جامع بودن پیشران‌ها، جهت شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار در توسعه گردشگری شهر تبریز در آینده با کسب نظرات کارشناسان رشته‌های معماری و شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری، داده‌ها در نرم‌افزار میک‌مک بارگذاری شد و تحلیل ساختاری انجام گرفت. شیوه امتیازدهی بین متغیرهای پژوهش در جدول شماره ۴ درج‌شده است. ابعاد ماتریس 36×36 بود که در دو بخش تنظیم شد. درجه پرشدگی «۸۴٫۱۰» درصد شد که نشان می‌دهد عوامل انتخابی تأثیر نسبتاً زیادی بر یکدیگر دارند. از مجموع «۱۰۹۰» رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، «۲۰۶» رابطه عدد صفر شد که نشان می‌دهد این عوامل بر هم بی‌تأثیر هستند و این تعداد حدود «۱۸٫۸۹» درصد کل ماتریس را به خود اختصاص داده است. همچنین این ماتریس نشان می‌دهد رابطه دویه‌دو میان «۳۲۵» مورد از عوامل نسبتاً ضعیف، «۴۱۰» مورد متوسط و «۲۳۱» مورد زیاد و «۱۲۴» مورد تأثیر بالقوه است. در جدول شماره ۵ ویژگی‌های عمومی ماتریس مورد مطالعه درج‌شده است.

جدول ۴- شیوه امتیازدهی بین متغیرها در نرم‌افزار میک‌مک

امتیاز	نحوه تأثیر
۰	بدون تأثیر
۱	تأثیر نسبتاً ضعیف
۲	تأثیر متوسط
۳	تأثیر زیاد
P	تأثیر بالقوه

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

جدول ۵- ویژگی‌های عمومی ماتریس مورد مطالعه

شاخص	ابعاد ماتریکس	تعداد تکرار	تعداد صفرها	تعداد یک	تعداد دو	تعداد سه	تعداد p	جمع	درجه پرشدگی
مقدار	۱۸×۱۸	۲	۲۰۶	۳۲۵	۴۱۰	۲۳۱	۱۲۴	۱۰۹۰	۸۴٫۱۰٪

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

مطابق جدول شماره ۶ مشاهده می‌شود که ماتریس با دو بار تکرار از مطلوبیت و بهینگی بالایی برخوردار است که این امر بیانگر روایی و پایایی بالای پرسش‌نامه‌ها و پاسخ‌های داده‌شده است.

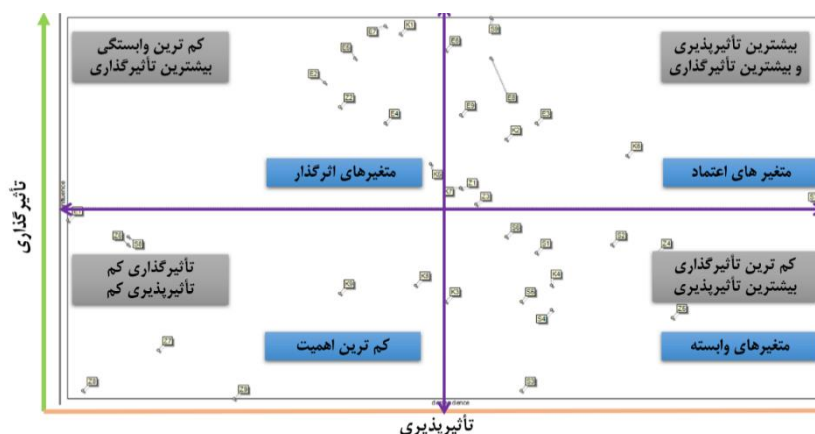
جدول ۶- درجه مطلوبیت و بهینگی ماتریس

تکرار	تأثیرپذیری (درصد)	تأثیرگذاری (درصد)
۱	۹۵٪	۹۷٪
۲	۹۹٪	۱۰۰٪

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

یکی از اصلی‌ترین نتایج نرم‌افزار میک‌مک، تولید ماتریس تحلیل ساختاری است که می‌تواند عوامل مختلف را در یک فضای دوبعدی نمایش دهد. این نمایش به صورت نموداری چهاربخشی طراحی می‌شود که امکان شناسایی چهار دسته اصلی از متغیرها را فراهم می‌آورد. به این ترتیب، تحلیل گران قادرند تا با بررسی این چهار دسته، روابط و تأثیرات متقابل میان متغیرها را بهتر درک کنند و به تحلیل عمیق‌تری از داده‌ها دست یابند. این نوع تحلیل می‌تواند به تصمیم‌گیری‌های استراتژیک کمک شایانی کند و در نهایت به بهبود فرایندهای مدیریتی و برنامه‌ریزی منجر شود.

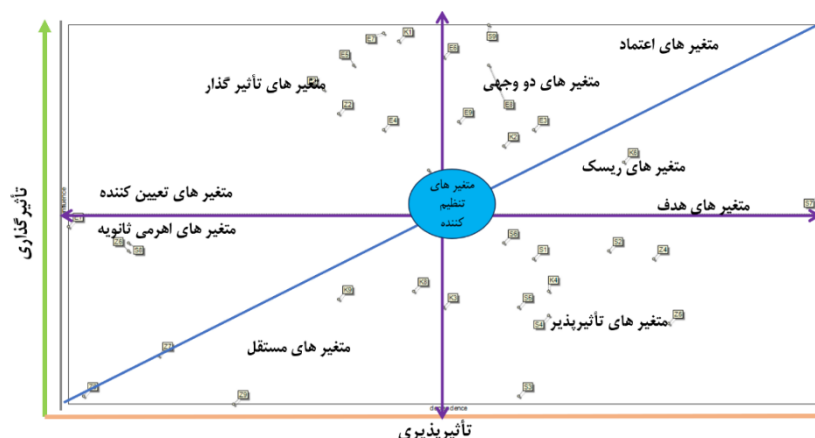
متغیرهای گوشه سمت راست پایین شکل شماره ۷ از مسیرهای با کمترین تأثیرگذاری و بیشترین تأثیرپذیری یا وابستگی هستند. به این متغیرها متغیرهای وابسته می‌گویند. تغییر در این متغیرها، گاه در نتیجه تأثیر متغیرهای کلیدی و گاه بر اثر تأثیر غیرمستقیم اثر متغیرهای کلیدی بر متغیرهای اعتماد (گوشه سمت راست بالا) است در پژوهش حاضر، افزایش فناوری، آگاهی جامعه محلی و گردشگران، افزایش فرهنگ گردش پذیری، مدیریت زمین، بهبود کیفیت محیط‌زیست شهری، آموزش مدیران گردشگری، الگوبرداری ساکنان محلی از رفتار گردشگران، کیفیت منابع در ایجاد انگیزه گردشگران برای سفر دوباره، نرخ اشتغال مؤسسات اقامتی و امنیت و رفاه اجتماعی در این دسته جای می‌گیرند. متغیرهایی که در گوشه سمت راست بالای نمودار قرار می‌گیرند هم بیشترین تأثیرپذیری وابستگی از سایر متغیرها را داشته و هم بیشترین تأثیرگذاری بر متغیرهای دیگر را دارند. به این متغیرها متغیرهای اعتبار گفته می‌شود متغیرها در واقع شاخص ناپایداری در سیستم هستند زیرا به دلیل وابستگی به متغیرهای دیگر به سرعت تأثیرات را جلب می‌کنند و به دلیل تأثیرگذاری به سرعت تأثیرات را انتقال می‌دهند به بیان دیگر سرعت تأثیرگذاری و تأثیرپذیری این متغیرها سبب می‌شود که قابلیت بالایی برای برهم زدن ناپایداری سیستم داشته باشند در پژوهش حاضر، میزان مهاجرت، توزیع درآمد، سود گردشگری، تعداد بنگاه‌ها، تغییر کاربری اراضی، ارتقاء سطح آگاهی، تحمل محیط‌زیست، طرح جامع گردشگری و تراکم جمعیت در این دسته قرار گرفته‌اند. متغیرهای گوشه سمت چپ بالا متغیرهای با کمترین وابستگی و بیشترین تأثیرگذاری هستند که در واقع پیشران‌های اثرگذار سیستم به حساب می‌آیند؛ که در پژوهش حاضر، وجود طرح منطقه بندی، نرخ رشد اقتصادی، تقویت اقتصاد محلی، رقابت‌پذیری، تغییر کاربری اراضی بر اثر فعالیت‌های گردشگری، افزایش میزان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و بازسازی آثار گردشگری در این دسته قرار دارند. متغیرهای که در سمت چپ پایین نمودار قرار دارند هم تأثیرگذاری کمی دارند و هم وابستگی کمی به دیگر متغیرها دارند. این دسته از متغیرها کمترین اهمیت را در یک سیستم دارند که در پژوهش حاضر، افزایش قیمت سوخت، تغییر اقلیم، آسیب به ارزش‌های فرهنگی، در معرض خطر قرار دادن اکوسیستم، تخریب محیط در اثر ساخت‌وساز بیش‌ازحد، تولید گازهای گلخانه‌ای مصرف انرژی در ارتباط با گردشگری، نرخ اشتغال مؤسسات اقامتی، هویت مکان افزایش امنیت در این دسته بندی قرار دارند.

شکل ۷- پراکندگی شاخص‌ها در صفحه تأثیرگذاری و تأثیرپذیری

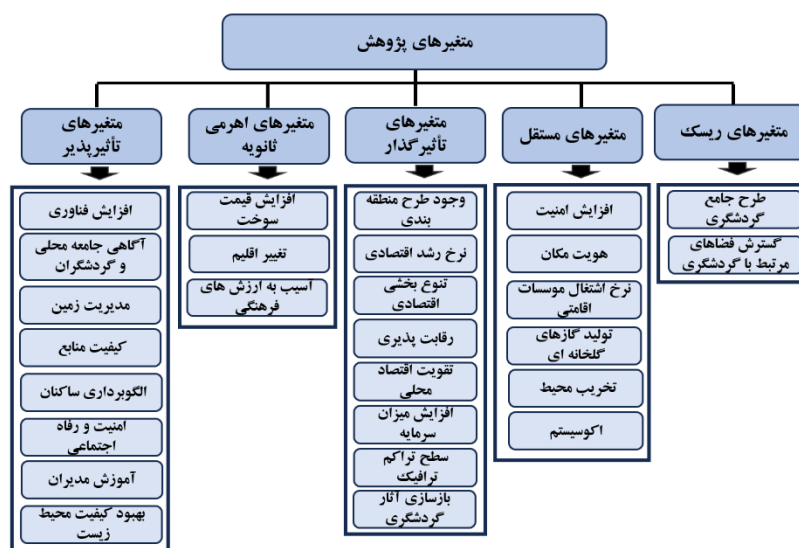
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

بر اساس شکل شماره ۸ متغیرهای ریسک، مستقل، تعیین‌کننده، اهرمی ثانویه، تأثیرپذیر و تأثیرگذار تعیین شدند که شکل شماره ۹ به صورت نمودار متغیرهای تنظیم‌کننده را نشان می‌دهد.

شکل ۸- متغیرهای تنظیم‌کننده

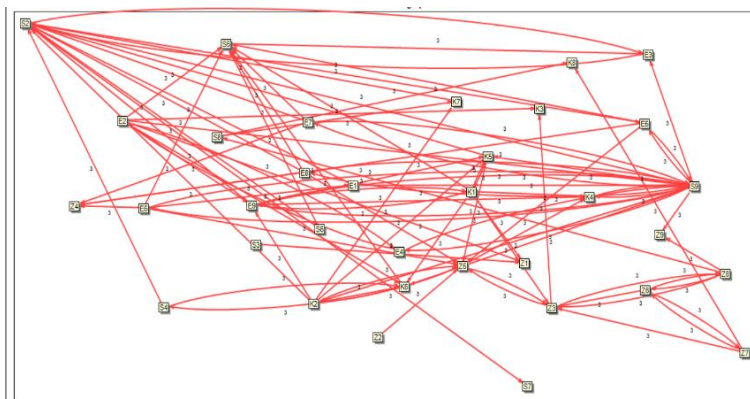
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

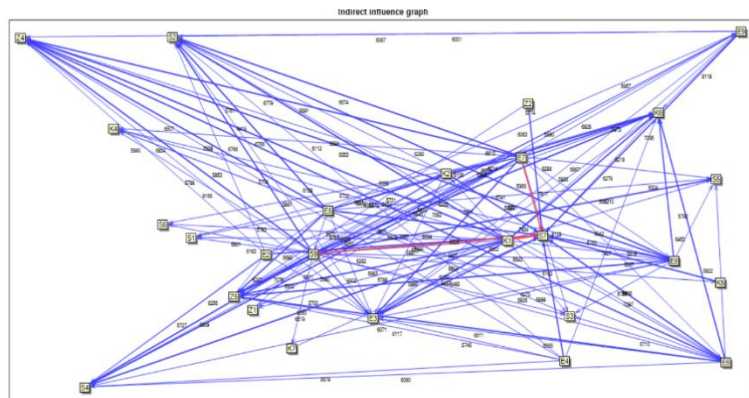
شکل ۹- نمودار متغیرهای تنظیم‌کننده

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

گراف تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم شاخص‌ها در شکل‌های شماره ۱۰ و ۱۱ آورده شده است. در این گراف‌ها، خطوط قرمز به معنای اثرگذاری قوی «۳»، خطوط آبی به معنای تأثیرگذاری متوسط «۲» و خطوط مشکی نقطه‌چین به معنای تأثیرگذاری ضعیف «۱» عامل اول بر عاملی است که جهت فلش به سمت آن رفته است.

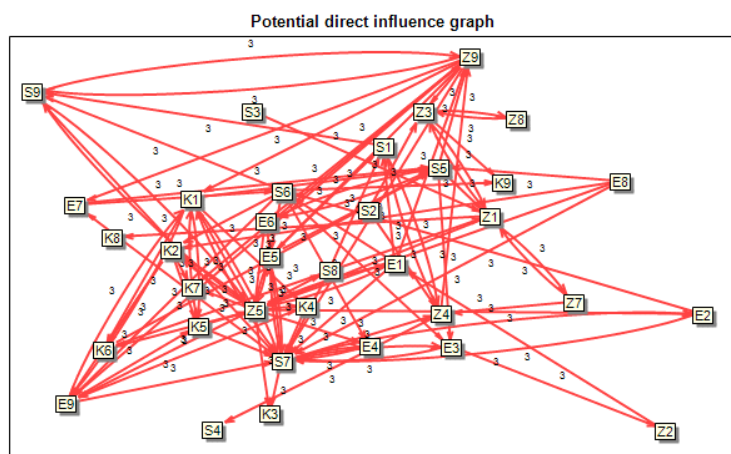

شکل ۱۰- گراف تأثیرگذاری مستقیم مؤلفه‌ها بر یکدیگر
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

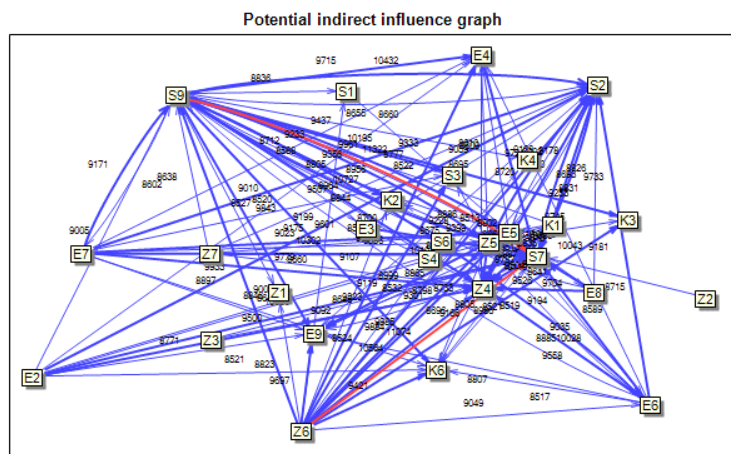
شکل ۱۱- گراف تأثیرگذاری غیرمستقیم مؤلفه‌ها بر یکدیگر
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

شکل شماره ۱۲ بیان تصویری ماتریس تأثیرات مستقیم بالقوه می‌باشد که نشان‌دهنده تأثیرات فعلی و بالقوه و وابستگی‌های بین متغیرها است. این ماتریس، ماتریس تأثیرات مستقیم را با توجه به روابط آینده قابل پیش‌بینی تکمیل می‌کند و لذا ماتریس تأثیرات مستقیم بالقوه از ماتریس تأثیرات مستقیم، آینده‌نگرتر به نظر می‌رسد و برای پیش‌بینی آینده مناسب‌تر است.

شکل ۱۲- نمودار تأثیرات بالقوه مستقیم بین متغیرها
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

همچنین شکل شماره ۱۳ تأثیرات بالقوه غیرمستقیم بین متغیرها را به نمایش می‌گذارد.

شکل ۱۳- نمودار تأثیرات بالقوه غیرمستقیم بین متغیرها

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

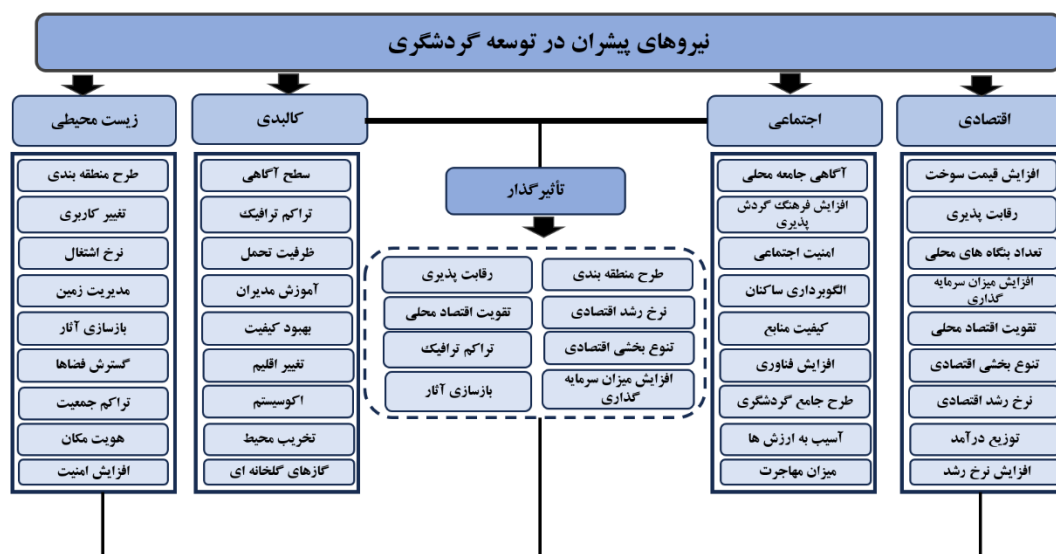
بر اساس خروجی نرم‌افزار میک مک تأثیر پیشران‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی بر توسعه گردشگری شهری در شهر تبریز نسبتاً پایدار است که گراف تأثیرگذاری مستقیم متغیرها بیانگر آن است که روابط مستقیمی بین متغیرها برقرار است. در جدول شماره ۷ تأثیرگذاری زیاد و کم مؤلفه‌های پژوهش درج شده است.

جدول ۷: طبقه‌بندی مؤلفه‌های پژوهش

طبقه‌بندی	مؤلفه‌ها
تأثیرگذاری زیاد	وجود طرح منطقه بندی، نرخ رشد اقتصادی، تنوع‌بخشی اقتصادی، رقابت‌پذیری، تقویت اقتصاد محلی، افزایش میزان سرمایه، سطح تراکم ترافیک و بازسازی آثار گردشگری.
تأثیرگذاری کم	افزایش قیمت سوخت، تغییر اقلیم، آسیب به ارزش‌های فرهنگی، در معرض خطر قراردادن اکوسیستم، تخریب محیط در اثر ساخت‌وساز بیش‌ازحد، تولید گازهای گلخانه‌ای مصرف انرژی در ارتباط با گردشگری، نرخ اشتغال مؤسسات اقامتی، هویت مکانی افزایش امنیت

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

شکل شماره ۱۴ نمودار مؤلفه‌های تأثیرگذار بر پیشران‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی را نشان می‌دهد.

شکل ۱۴- نمودار مؤلفه‌های تأثیرگذار بر پیشران‌های پژوهش

(منبع: نگارنده، ۱۴۰۴)

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

پژوهش حاضر باهدف مطالعه مؤلفه‌های پیشران تأثیرگذار در توسعه گردشگری شهری از منظر اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی بر اساس مطالعات آینده‌پژوهی در شهر تبریز صورت گرفته است. جهت شناسایی عوامل کلیدی از روش دلفی استفاده شد. در راستای بررسی عوامل مؤثر در پیشرفت گردشگری شهری تبریز و بر اساس رویکردهای آینده‌پژوهی، به ابزارهای علمی و منطقی نیاز است تا تحلیل‌های دقیقی انجام شود. در این تحقیق، نرم‌افزار میک مک به‌عنوان ابزاری برای تحلیل نتایج انتخاب‌شده است. این نرم‌افزار کمک می‌کند تا ارتباطات بین مؤلفه‌های مختلف را شناسایی کرده و تأثیر آن‌ها بر توسعه گردشگری را بررسی کرد. استفاده از میک مک این امکان را فراهم می‌آورد که با یک رویکرد سیستماتیک، به تحلیل دقیق‌تر و بهینه‌تری از وضعیت فعلی و آینده گردشگری تبریز پرداخته شود. درنهایت نیروهای پیشران مؤثر بر توسعه گردشگری شهر تبریز شامل: اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی شناخته شدند. مؤلفه‌های اثرگذار در بخش زیست‌محیطی شامل: ارتقای سطح آگاهی، تراکم ترافیک، ظرفیت تحمل محیط‌زیست، آموزش مدیران و... در بخش اجتماعی شامل: آگاهی جامعه محلی، افزایش فرهنگ گردش پذیر، امنیت و رفاه اجتماعی، الگوبرداری ساکنان محلی، کیفیت منابع و... در بخش اقتصادی شامل: افزایش قیمت سوخت، رقابت‌پذیری، تعداد بنگاه‌های محلی، افزایش میزان سرمایه و... در بخش کالبدی شامل: وجود طرح منطقه بندی، تغییر کاربری اراضی، نرخ اشتغال مؤسسات اقامتی، مدیریت زمین، بازسازی آثار گردشگری و... موردبررسی قرار گرفت و مشخص شد که مؤلفه‌های اصلی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری شهری در شهر تبریز به ترتیب شامل وجود طرح منطقه بندی، نرخ رشد اقتصادی، تنوع‌بخشی اقتصادی، رقابت‌پذیری، تقویت اقتصاد محلی، افزایش میزان سرمایه، سطح تراکم ترافیک و بازسازی آثار گردشگری هستند. این مؤلفه‌ها به‌عنوان کلیدی‌ترین پیشران شناخته شدند که توسعه گردشگری شهر در تبریز را تسهیل می‌کنند. همچنین، بررسی نظرات صاحب‌ه‌شوندگان نشان داد که عوامل اقتصادی در مقایسه با عوامل اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی نقش پررنگ‌تری در فرایند توسعه گردشگری شهری ایفا می‌کنند. به‌عبارت‌دیگر، جنبه‌های اقتصادی، مانند سرمایه‌گذاری، شغل زایی و درآمدزایی، بیشتر از دیگر عوامل در شکل‌گیری و پیشرفت گردشگری در شهرها نقش دارند. این نتایج حاکی از آن است که برای بهبود و گسترش گردشگری در مناطق شهری، توجه به شرایط اقتصادی و ایجاد زیرساخت‌های مناسب مالی و اقتصادی از اهمیت بالایی برخوردار است. درواقع، وقتی که وضعیت اقتصادی یک شهر بهبود یابد، این به‌طور مستقیم بر جاذبه‌های گردشگری، تعداد بازدیدکنندگان و درنهایت رونق اقتصادی آن تأثیر می‌گذارد؛ بنابراین، می‌توان گفت که برای توسعه پایدار گردشگری، باید به جنبه‌های اقتصادی به‌عنوان عامل اصلی توجه بیشتری صورت گیرد. مقایسه پژوهش حاضر با پژوهش‌های دیگر نشان می‌دهد که در پژوهش سرائی و همکاران (۱۳۹۹)، تأکید می‌شود که پیشران‌های کلیدی و مهم برای توسعه گردشگری پایدار شهر میبد شامل جاذبه‌های گردشگری، اهمیت تاریخی، برنامه‌ریزی سیستمی و مدیریت کارآمد، امکانات رفاهی و عوامل اقتصادی که در این پژوهش نیز پیشران‌های اقتصادی را به‌عنوان پیشران‌های مؤثر در توسعه گردشگری مطرح نموده است. با اتخاذ رویکرد آینده‌پژوهی و با مدنظر قرار دادن پیشران‌های تأثیرگذار در پژوهش حاضر، ظرفیت تحمل محیط‌زیست مبتنی بر توسعه گردشگری در شهر تبریز هدفدار شده است. در این راستا با برنامه‌ریزی‌های درست و انجام اقدامات مؤثر ازجمله ارائه راهبردهای مؤثر بر بهبود توسعه گردشگری در شهر تبریز به دلیل افزایش مؤلفه‌های اقتصادی که بیشترین تأثیر را بر توسعه گردشگری در شهر تبریز دارند می‌توان زمینه مطالعه در محدود مدنظر را فراهم کرد. در جمع‌بندی نهایی پژوهش حاضر می‌توان اذعان داشت برای دستیابی به اهداف جامع توسعه گردشگری در شهر تبریز، لازم است که تعامل و همکاری بین عوامل کلیدی برقرار شود. درواقع، با شناخت بهتر از عناصر مؤثر و ارتباطات آن‌ها، می‌توان به بهینه‌سازی فرایندها و کاهش خطاها دست‌یافت. درنهایت، پیشنهاد می‌شود که برای دستیابی به نتایج پایدارتر، برنامه‌ریزی‌های دقیق‌تری انجام شود و همکاری‌های بین‌رشته‌ای در این زمینه تقویت گردد. به‌این‌ترتیب، می‌توان با گام‌های مؤثر و علمی، به سمت پیشرفت‌های مطلوب‌تر در توسعه گردشگری شهر تبریز دست‌یافت.

References:

- Butler, R.W. (1980). THE CONCEPT OF A TOURIST AREA CYCLE OF EVOLUTION: IMPLICATIONS FOR MANAGEMENT OF RESOURCES. Canadian Geographer / Le Géographe Canadien, 24(1), 5-12.
<https://doi.org/10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x>
- Dinari, A. (2005) Urban Tourism in Iran and the World, Mashhad: Ferdowsi University Publications.
<https://www.gisoom.com/book/1669542>. [In Persian]
- Doswell, R. (1997). Tourism. Butterworth-Heinemann. Retrieved from
<https://www.sciencedirect.com/book/9780750622721/tourism>

- Doxey, G. V. (1975). A Causation Theory of Visitor-Resident Irritants: Methodology and Research Inferences. In Travel and Tourism Research Associations Sixth Annual Conference Proceedings (195-198). San Diego: September. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3380728>
- Du, J., Zhao, B., & Feng, Y. (2024). Spatial distribution and influencing factors of rural tourism: A case study of Henan Province. *Heliyo*, 10(7). [https://www.cell.com/heliyon/fulltext/S2405-8440\(24\)05070-9?returnURL=https%3A%2F%2Flinkinghub.elsevier.com%2Fretrieve%2Fpii%2FS2405844024050709%3Fshowall%3Dtrue](https://www.cell.com/heliyon/fulltext/S2405-8440(24)05070-9?returnURL=https%3A%2F%2Flinkinghub.elsevier.com%2Fretrieve%2Fpii%2FS2405844024050709%3Fshowall%3Dtrue)
- Faraji, A., Nematpour, M., & Oshriyeh, O. (2017). A Systematic Analysis of Positive and Negative Impact of Tourism Development in Iran with Futuristic Approach. ResearchGate. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/345829397_A_Systematic_Analysis_of_Positive_and_Negative_Impact_of_Tourism_Development_in_Iran_with_Futuristic_Approach
- Gannon, M., Rasoolimanesh, S. M., & Taheri, B. (2020). Assessing the Mediating Role of Residents' Perceptions toward Tourism Development. *Journal of Travel Research*, 60(1) 149-171. <https://doi.org/10.1177/0047287519890926>
- Ghanbari, A., Derakhshan, E., Salehi, S. M., & Ahmadi Nasrabad Safli, E. (2017). The effects of urban tourism on the quality of life of citizens (Case study: Yasouj of City). *Journal of Tourism and Development*, 6(1), 23-44. [doi: 10.22034/jtd.2020.110397](https://doi.org/10.22034/jtd.2020.110397) [In Persian]
- Gospodini, A. (2001). Urban design, urban space morphology, urban tourism: An emerging new paradigm concerning their relationship. *European Planning Studies*, 9(7), 925-945. <https://doi.org/10.1080/09654310120074100>
- Grandi, S. (2024). The Future of Sustainable Tourism and Beyond. Managing Natural and Cultural Heritage for a Durable Tourism. Springer. doi: 10.1007/978-3-031-52041-9_6
- Grasso, F., & Schilirò, D. (2023). Tourism, Environment, and Sustainability. Smart Green Innovations in Industry 4.0 for Climate Change Risk Management. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-28457-1_2
- Hayaty, H., Azadkhani, P. & Ghanbarizadeh, M. (2023). Analysis of Factors Affecting Tourism Development in Religious Cities, Case Study: (Mehran, Arbaeen). *Human Geography Research*, 55(2), 213-232. doi: 10.22059/jhgr.2022.319354.1008264 [In Persian]
- Hongsranagon, P. (2007). Ubon Ratchathani Province and Its Involvement Stage in the Tourist Destination Life Cycle, Ubon Rajathanee University, Available in : <http://www.ttresearch.org/pdf/49016.pdf>
- Khaknezhad, A., Hosseinzadeh Dalir, K. and ezatpanah, B. (2021). Evaluation of management drives impacts on development of historical-cultural tourism (Case study: Tabriz metropolis). *Journal of Geography and Planning*, 25(77), 219-230. [doi: 10.22034/gp.2021.42555.2731](https://doi.org/10.22034/gp.2021.42555.2731) [In Persian]
- Kim, S., & Bramwell, B. (2019). Boundaries and boundary crossing in tourism: A study of policy work for tourism and urban regeneration. In *Tourism Management* (Vol. 75, pp. 78-89). Elsevier Ltd. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.04.019>
- Kreibich, R. Oertel, B. & Wölk, M. (2011). Futures studies and future-oriented technology analysis principles, methodology and research questions. In 1st Berlin symposium on internet and society. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2094215>
- Lerario, A., & Di Turi, S. (2018). Sustainable Urban Tourism: Reflections on the Need for Building-Related Indicators. *Sustainability*, 10(6), 1981. <https://doi.org/10.3390/su10061981>
- Makhsoos, M., Najafizadeh, N. and Javanmard, H. (2021). Explain the Urban Tourism Development According to the Model With Emphasis on Social-Cultural Stimuli Case Study: Arak city. *urban tourism*, 8(3), 47-62. <https://doi.org/10.22059/jut.2021.319675.889> [In Persian]
- Malaska, P. (2000). Knowledge and information in futurology, *Foresight*, 2(2), 237-244 <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/14636680010802582/full/html>
- Meneses, D., Costa, C., Ferreira, F. A., & Eusébio, C. (2024). Sustainability innovation in tourism: A systematic literature review. In *International Conference on Modern Trends in Business Hospitality and Tourism* (45-66). Springer, Cham. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-48288-5_3
- Papli Yazdi, M. H., & Saghaei, M. (2009). *Tourism Nature and Concepts*, First edition, Tehran, Samt Publications. <https://samta.samt.ac.ir/product/13493/%DA%AF%D8%B1%D8%AF%D8%B4%DA%AF%D8%B1%DB%8C> [In Persian]
- Rahnemaei, M. T. (2011). *Urban tourism*, Publisher: Iranian Municipalities Organization. <https://www.isoom.com/book> [In Persian]
- Rezvani, A. A. (2007). *Geography and the Tourism Industry*, Seventh edition, Tehran: Payam Noor University Press. <https://ajansbook.ir/%DA%A9%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D8%AC%D8%BA%D8%B1%D8%A7%D9%81%DB%8C%D8%A7-%D9%88-%D8%B5%D9%86%D8%B9%D8%AA-%D8%AA%D9%88%D8%B1%DB%8C%D8%B3%D9%85> [In Persian]
- Richards, G. (2011). Cultural tourism trends in Europe: A context for the development of Cultural Routes. In K. Khovanova-Rubicondo (Ed.), *Impact of European Cultural Routes on SMEs' innovation and competitiveness* (15-30). European Commission. <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/cultural-tourism-trends-in-europe-a-context-for-the-development-o>
- Roxas, F. M. Y. Rivera, J. P. R. & Gutierrez, E. L. M. (2020). Framework for creating sustainable tourism using systems thinking. *Current Issues in Tourism*, 23(3), 280-296. [DOI:10.1080/13683500.2018.1534805](https://doi.org/10.1080/13683500.2018.1534805)

- Saraie, M. H. , Alizadeh Shoroki, Y. and Rezaei, M. (2020). Identifying the key drivers of sustainable tourism and developing the most desirable scenario: A Case study of the historical city of Meybod. The Journal of Geographical Research on Desert Areas, 8(1), 113-131. https://grd.yazd.ac.ir/article_1928.html?lang=en [In Persian]
- Sheikhzadeh, K., Gandomkar, A., & Abbasi, A. (2025). Understanding short-term and long-term trends in Iran's tourism comfort climate. Geography and Regional Future Studies, 3(2), 92-110. [doi: 10.30466/grfs.2025.56228.1127](https://doi.org/10.30466/grfs.2025.56228.1127)[In Persian]
- Shojaee, D., & Partovi, P. (2015). Analysis of Factors Affecting the Creation and Promotion of Sociability in Public Spaces in Different Scales of Tehran City (Case studies: Two Neighborhoods and an Area in District 7 Tehran). The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar, 12(34), 93-108. https://urbstudies.uok.ac.ir/article_63898_94ebd83364e48aece8e5b01399f33852.pdf?lang=en
- Taghilo, A. A., Soltani, N., Aftab, A. (2017). Propellants of rural development in Iran. MJSP, 20(4), 1-28 URL: <http://hsmasp.modares.ac.ir/article-21-5316-fa.html>. [In Persian]
- Virta, L. & Raisanen, R. (2021). Three futures scenarios of policy instruments for sustainable textile production and consumption as portrayed in the Finnish news media. Sustainability, 13(2), 594. <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/2/594>
- Walker, T. Demir, E. Machnik-Kekesi, G. Kelly, V. (2024). Sustainable Tourism: An Introduction. In: Walker, T. Demir, E. Machnik-Kekesi, G. Kelly, V. (eds) Sustainable Tourism. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-43528-7_1.
- Wang, S. M., Fang, L. Y., & Deng, F. (2014). Research on the evaluation model of urban tourism management efficiency with uncertain linguistic information. Journal of Control Science and Engineering, 2014(1), 582454. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1155/2014/582454>
- Williams, Steven; Translated by Mahmoud Ziaei (2011), Geography of Tourism, Tehran, Payam Noor University. [https://www.scirp.org/\(S\(ny23rubfvg45z345vbrepurl\)\)/reference/referencespapers?referenceid=1864727](https://www.scirp.org/(S(ny23rubfvg45z345vbrepurl))/reference/referencespapers?referenceid=1864727)
- Ziari, K., & Atabak, F. (2025). Investigating the impact of sustainable tourism indicators on urban environment protection (North Tehran tourism hub). Geography and Regional Future Studies, 3(1), 113-128. [doi: 10.30466/grfs.2025.56044.1097](https://doi.org/10.30466/grfs.2025.56044.1097)

COPYRIGHTS

© Authors retain the copyright and full publishing rights. This is an open access article under the CC BY-NC license:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Publisher: Urmia University.